

AZERBAYCANCA İSTİARELEŞME OLAYININ TERMIN OLUŞTURMA FONKSİYONLARI

The Functions Metaphor to Make Terms in Azerbaijan Language

Flora OSMANOVA*

Özet: Makalede Azerbaycan edebiyatı esasında istiareleşme sürecinin amacı açıklanılır, onun bir çok fonksiyonlarına (termin oluşturma, metin oluşturma, veb. Fonksiyonlar) dokunulur.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Dil, Metafora, Fonksiyon, Metin, Term.

Abstract: In the article is investigated the function metaphor to make terms in Azerbaijan language. To make term, text and etc. functions of metaphor have been analyzed in the article.

Key words: Azerbaijan, language, Metaphor, Function, Text, Term

Lügat toplum tarihinin gelişmesini tüm yönleriyle yansıtmaya gücüne sahiptir. “Şüphesiz bunun için de meydana gelen eşyalar olayların yansıması ilk önce kelime olarak dilde yerini bulmaktadır. Bir çok kelimeler mazmununu değiştirerek yeni mazmun oluşturur bir kısmı ise yeni toplumun kurulmasıyla dilden çıkmıştır.” (1, s.42 – 43 (215 s.)).

Edebiyat dilin lügat içeriğini zenginleştirir. Zenginleştirme araçları elbette çeşitlidir. Böyle araçlardan biri edebi sanatlardır. Edebi sanatlar dili hem gerçek kelimelerle hem de mecazlaşmış kelimelerle zenginleştirmiştir.

Edebi dilin fonksiyonel üslubiyetinin merkezini teşkil eden dil istiareleşme olayının gelişme yollarını belirtir. Bu olay sonucunda dilin torp sistemi oluşur: istiare, tevriye, teşbih, hiperbol veb. Bu ve ya diğer edebi sanatlar istiareleşme olayına zemin hazırlar. Hem edebi dilin hem de bedii dilin lügatini oluşturan yukarıda saydığımız edebi sanatlar dili estetik yönden zenginleştirir. Şüphesiz konunun amacı dili zenginleştiren edebi sanatlar ve özellikle de bu edebi sanatların doğurduğu “sırları” ortaya çıkarmaktır.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nesimi adına Dilçilik Enstitüsü

Aktüallığı oluşturan özelliklerden biri istiareleşmenin hem “lingivistik” hem de “kognitiv” esaslarının (tabiat olayları veb.) onun “lingivistik” medeni karaktelojisinin tamamını öğrenilmesidir.

Semantik ve konseptüel çerçevede istiareleşmenin gerçekleşmesi uygunluğu aynı zamanda ananevi geçitlerin tatiki için aktüel bir konu gibi karakterize olunmasıdır.

Araştırma aktüallığı ile ilk defa Azerbaycan dili malzemeleri esasında monoistiareleşme ve poliistiareleşmenin farklı modellerini ortaya çıkarmış ve onların predmet, inkorporlaşma, korrelyativ, artefakt, natural ve diğer özelliklerini araştırmıştır.

Konuyu şerh etmek için önceden istiare ve istiareleşme terimlerinin ne olduğunu bilmek gerekir.

İstiare yeteri kadar zor ve önemli olaylardandır. Bu olay dünyayı anlama demektir. İstiareler ritorik fügürlerin oluşmasında önemli yere sahiptir.

İstiare bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın üstünü açmak bu olayları aşkar etmek yeni ismin meydana gelmesini belirlemek konunun aktüallığını gösterir.

Bellidir ki, “istiare” termini iki manada kullanılır: 1. Daha az, 2. Süreç. Sondaki istiare faaliyet aspektidir. Bu aspekt dilde inasan ile ilgilidir. Bu süreç tarihi gelişmenin sonucu gibi meydana çıkar. Bu süreç her bir halkın milli medeni zenginliğidir. Dil toplumun oluşturduğu damladır.

Genellikle her bir tropun esas fonksiyonu bir çok yeni anlayışları biçimlendirmektir. Her hangi bir trop “eyham” (mecaz) gibi assosiasiya zinciri oluşturur, heyecanlandırır, insanı harekete getirir, akılda ve faaliyette değişiklikler yapar, yeni dilin oluşmasını etkiler. Assosiasiya süreci sonucunda troplar biçimlenir istiareler, tevriyeler, hiperbol, simgeler, bedii belirtiler veb.

İnsan akli antroposentriktir. Bir çok anlayışlar geniş istiareler oluşturur. Örneğin “yüksek” kelimesinin oluşturduğu istiareler: yüksek duygu, yüksek dağ, yüksek sanat örnekleri, yüksek medeniyet, yüksek ideya, yüksek arzular, yüksek üslup, yüksek ifadeler veb.

Antroposentrik kanon tabiat olaylarını soyut anlayışlarla birleştirir. Esas troplaşma mekanizmi antropometrik prensipe dayanır: “insan tüm şeylerin ölçüsü”. Aynı prensip akıl ile oluşur stereotipler bu oluşmada önemli yer tutar. Örneğin öküz kelimesiyle... Hasan öküz gibi çocuktur. Kurban eşektir gibi.

Dünyanın manzarasının araştırılması dille ilgilidir, tropolarla çevrelenir, onların potensiyel assosiasiyaları oluşur. Trop çeşitlerinin sınırları konuşmanın figürlerine dönüşür.

Tropoların elmi edbiyatda 14 – ten 37 – ye kadar çeşidi gösterilir: istiare, tevriye, sinekdoha, hiperbol, katehraz veb. Istiare ulusal trop çeşitlerindedir.

İstiareleşme sonucunda kontekst “donunu değiştir” yeni paradigmatik manalar oluşur.

İstiarelerin oluşması bir kaç olaylarla (örneğin tabiat olayları, bitki, hayvan isimleri, gezegen ve maden isimleri) her zaman impuls meydana getirir.

İstiare dünyanın dil manzarasında önemli yere sahiptir. O güçlü dil manzarasını oluşturan geniş fonksiyonel ortama sahiptir (2, s.54).

İstiare çeşitli diskursların (poetik diskurs, ilmi diskurs, politik diskurs veb.) teşkilinde önemli yere sahiptir.

A. Baranov yazıyor: “İstiare dilde ve bizim hayatımızda önemli yere sahiptir (3, s.73)”.

İstiare (keskin dil, acı dil veb. kelimeler) insan şüurunun insan aklının sonucunda meydana çıkar. İstiareler insan ilişkilerinin doğurduğu parametrelerdir. Bunlar antropometrik karaktere sahiptir.

İstiaresinin amacı yeni mana oluşturmaktır. İstiare model gibi tasvire dönüşür onun analogi modeli sintaktik modeldir. Bu modeller özellikle de istiaresinin oluşturduğu modeller en zor mekanizmadır.

İstiare bir süreç gibi her zaman basit karşılaşmanın bir bölümüdür. İstiaresinin konsepsiyası aktif amaç taşımaktadır.

Dilde istiaresinin nominativ fonksiyonel çeşitleri vardır. Bu çeşitler predmetli/ predmetsiz, deskriptiv/ değerlendirme, neytrallık/ ekspressivlik, karakterlik/ geyri karakterlik veb. karşıdurmasında ortaya çıkar. Onların semantikas bu hususları belirler. İstiare çeşitlerinin sınırları belirlenir. Çeşitler aşağıdakılardır: identik istiareler, predikativ istiareler, karakter - estetik istiareler, değerlendirici – estetik istiareler, emotiv istiareler.

İstiare çeşitlerinin tipolojisi süreç (istiareleşme) yansır ve metinde “iç biçimler” oluşturur. İstiaresinin semantikas abstarakt manaya daha da yaklaşır. Abstrakt manalar insanın empirik alanındaki faaliyetleriyle ilgilidir.

Bundan başka istiarenin kognitiv, obrazlı, poetik veb. çeşitleri de vardır. Kognitiv istiare abstrakt manalar oluşdurur ve bu zaman anlama poblemleri ile karşı karşıya kalırız. Obraz – assosiasiya istiarelere ilmi sosyal ve siyasi üsluplarla karşılaşılıyor. Hatta günlük dilimizde böyle istiarele de vardır. Örneğin: faaliyet alanı, problemin hallini araştırmak veb.

Bu istiareler insan faaliyeti ile ilgilidir.

Poetik istiarelerde psikolojik atmosfer vardır. Burada semnatik sintez iki planlıdır. Aynı istiareler söz sanatkarı tarafından oluşur gerçek olmayan hayat tasvir edilir.

Karakterli istiareler üslubiyet ilminde gözden geçirilir. Bunlar metinde ekspressiv efekt oluşturur.

İstiarelerin ierarkik fonksiyonları da vardır.

İstiareleşme sürecinin dünyanın dil manzarasının oluşmasında ehemiyetli yere sahiptir. Bu sürecin karakteristik özelliği sentezle- tam faaliyetle ilişkilidir. İstiare “yaratıcılık mahsülüdür” subjenin oluşturduğu “küçük bir eserdir” (parantezdeki fikirler bize aittir). Etkinlik sadece nominasiyaları oriyentasiya etmez, aynı zamanda pragmatik işler yapar. Kendi sırasında bu gerçekler adresatda oluşan istiare örneklerini insan şuurunda ayarlar. Oluşan istiare kelimeleri gerçekleri hatırladır. Bu istiareler toplu şekilde karakter – assosiasiya oluşturur. Burada geçit manalar karakterize olunur assosiasiyalar aktivleşir. Semantikada ise bu özellikler motifleşir. Söylev yeni manalı kelimelerle dolar ve devam eder, idiomatik çeşitler oluşur. Bu süreçte istiare unikal karakter taşır. Dil inventarları leksik ve gramer prosüdürleri ikinci nominasiyanı – avtonom semantik taranspozisyanı oluşturur. Oluşan idiomatik kelimeler somut ve soyut olarak karşılaştırılır. Soyut istiareler antropometrik şekillerle değerlendirilir. Doğrudur burada etalonlar, stereotipler, paradoksallar da meydana çıkar ama dilin direncini “islah eder”.

Metaforizatsiä protekaet kak kotorom vzaimodeystvuöt dva objekta, ili dve suchnosti, i dve operatsii, i kotorix osuhestvletse vzaimodeysstvie. Odno iz grix suhnostğ – gto to kotoriy oboznaçetse meaforiçeski. Vtorae suhnostğ vspomoçatelğniy objekt sootnosim s oboznaemim uce çotovoço ezikoço naimeovanie. Gta s ispulğzuetse kak filğtr pri formirovanii predstavlenie o pervoy.

İstiareleşme bir olay gibi etno – sosyal ve ve psitkolingvistik komplekslerden oluşur. Bu kompleksler birleşerek yeni manaları oluşturur. Hipotetik istiareler

hakikate dönüşür, antropomerik interaksyalar yaradır, yeni mana modelleri meydana gelir. Komplekslerde pretmet ve onun benzerliği veb. esas alınır.

İstiareleşmeni basit kelimeler oluşturmur, oluşturulan yeni kelimelerle kapalı karşılaşmalar önemli yer tutar (4).

İstiareleşme bir metottur. Bu süreçte yeni terimler de yararır. Bu özellik istiareleşme anlayışının termin oluşturma fonksiyonuna da aittir (5, s.33).

İstiareleşmenin mana oluşturan özelliği onun fonksiyonal aspektlerini doğurur. Aspektler şunlardır:

1. Tasvir fonksiyonu
2. Kognitiv fonksiyonu
3. Metin oluşturuvcu fonksiyon
4. Mana oluşturuvcu fonksiyon
5. Pragmatik fonksiyon
6. Medeni fonksiyon
7. Bu fonksiyonların her biri hakkında daha sonraki araştırmalarda bilgi vereceğiz.

Böylelikle araştırmalar gösteriyor ki, Azerbaycancada istiareleşme mecazlaşma olayının doğurduğu semantik paradigmlar kapsar. Bu kontekste kelimelerin derininde baş veren mana değışmeleri ifade etme tarzına göre meydana çıkar. İstiareleşmenin tekamül özellikleri delillleriyle gösterilir.

KAYNAKÇA

1. Ceferov S. Müasir Azerbaycan dili. Leksika, 2 cilt, Bakü. “Maarif” yayın evi, 1982.
2. Кассирер, Э. «Сила метафора» Теория метафоры, Сб. М. 1990
3. Баранов, А. Н. О типах сочетаемости метафорический моделей, А. Н. Баранов, Вopr. Языкознания, 2003, N 2.

4. Телия В. Н., Метафоризация и ее роль в созжании языковой мира. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира, М. 1988

5. Дудецкая С. Г. Метафоризация как способ терминообразования 9 на материале англиской терминологии черенно – челностно – лицевой хирурги и стоматологи, М, 2011.

6. Метафоризация как способ смыслопостроения в политическом дискурсе, М, 1999.